

Panel: Aynı Toprakta Öteki Olmak
“Eğer sürekli dostluktan bahsetme ihtiyacı hissediyorsanız, bu ortada öyle bir dostluk olmadığı anlamına gelir.”

Aylin Vartanyan, Arzu Öztürkmen, Ardaşes Margosyan, Vangelis Kechriotis

Mithat Alam Film Merkezi ve Boğaziçi Üniversitesi Barış Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi işbirliğiyle hazırlanan İnsan Hakları temalı filmler haftasının ardından 30 Kasım Cuma günü Arzu Öztürkmen, Didem Şahin, Irene Baniyas ve Rüstem Batum'un katıldığı bir söyleşi gerçekleştirildi. Moderatörlüğünü Aylin Vartanyan'ın yaptığı söyleşi boyunca barış eğitiminin ne olduğundan, katılımcıların barışla ilgili deneyimlerinden ve aktivizmin ne olduğundan söz edildi. Seyirci sayısı fazla değildi ama salondaki izleyiciler konuya oldukça ilgili olduklarını yorumları ve sorularıyla gösterdiler.

Aylin Vartanyan: Lacan¹ kuramcısı olan düşünür Slavoj Žižek, Lacan'ın gözüyle “öteki”ni üçe ayırıyor. Bunlardan birincisi ‘öteki sanal’ veya ‘hayali öteki’ (imaginary other) olarak tanımlanıyor. Bu öteki benim gibi olan ve ilişkide bulunduğum insanlar. Bu insanlarla yarışılabilir, rekabette bulunulabilir, onlar örnek de alınabilir. Ama bu öteki kesinlikle tehdit yaratan bir öteki değildir.

¹ Ünlü Fransız Psikiyatrist ve düşünür. Özellikle 1960lar ve 70'lerde entelektüel dünyayı derinden etkilemiş çalışmalar yapmıştır.

İkinci öteki ise sembolik düzlemde, 'simgesel öteki' (symbolic big other) olarak tanımlanıyor. Buradaki öteki, sosyal var oluşumuzun esasıdır. Yani kişisel bazda olmayan kurallar silsilesidir ki bizim bir arada yaşamamıza olanak sağlar.

Üçüncü öteki ise 'kötü öteki'dir. İnsanlık dışı, beraber yaşanılmaz olan öteki, yani 'imkânsız şey' (impossible thing). Bu ötekiyle simgesellik aracılığıyla bile bir diyalog mümkün değil.

Bu hafta gösterdiğimiz filmlerde Zizek'in tanımladığı bu üç tane öteki kavramından bazıları daha çok karşımıza çıktı. İlk film *Bulutları Beklerken* (Yeşim Ustaoglu, 2003)'de ötekileştirme daha çok etnik ve dini bir ötekileştirme ve kimliğin bastırılması, belki de ötekileşmemek için yapılan bir kimlik bastırması üzerineydi. *Başkalarının Hayatı* (*Das Leben Der Anderen*, Florian Henckel von Donnersmarch, 2006)'da ötekileştirme aynı toprakta karşımıza çıkan etnik veya din üzerinden bir ötekileştirmeden ziyade siyasal ve tepeden gelen bir ötekileştirme. Diğer bir deyişle zorla empoze edilmiş bir ötekileştirme söz konusu. Burada ötekileştiren ötekileşenle bir diyalog kuramıyor ama uzaktan da olsa bir yakınlık kuruyor. Yakınlık kurduğu andan itibaren bu ötekileştirmenin ne kadar anlamsız olduğunun farkına varıyor ve bir uyanış gerçekleşiyor. Üçüncü film 1980'lerden, Spike Lee'nin filmi olan *Do The Right Thing* (1989). Sıcak bir yaz havasının etkisiyle gelen ötekileştirme var burada. Brooklyn'in sığağında seneler boyu Koreli İtalyan ve siyahî Amerikalıların yan yana yaşadığı mahallede kahramanlardan birinin can sıkıntısı ve sıcak havanın etkisiyle baş kaldırışı ve bir kıvılcımın yangına dönüşmesi. *The Inner Tour* (Ra'anan Alexandrowicz, 2001) da çok çarpıcı filmlerden biriydi. Burada toprak, ülke, din, tarih üzerinden bir ötekileştirme var. Burada söz konusu olan "Bu toprağa kim daha ait, kimin toprağı, kimin tarihi?" sorusu. Bir zamanlar kendi toprakları olan yerlere insanlar turist olarak gidip kendi tarihlerini başkalarının ağzından bambaşka bir şekilde dinlemek zorunda kalıyorlar. Yarınki filmimiz *Before The Rain*'de (Milcho Manchevski, 1994) en çarpıcı sahne insanların eskiden sokağında oynadığı kom-

şunun mahallesine kalaşnikovlar altında gitmek zorunda kalmasıydı.

Yani komşuyken nasıl birden düşman oluyoruz? Biraz bunları konuşmak istiyoruz. Niçin aynı toprakta öteki olmak ayrı toprakta öteki olmaktan farklı. Sizce aynı toprakta öteki olmakla ayrı toprakta öteki olmak farklı mı?

Vangelis Kechriotis: Bu panel için iki film üzerinde durmak istiyorum. Birincisi *The Inner Tour*, bir İsrail-Filistin filmi, ikincisi ise *Bulutları Beklerken*. Daha çok bu tip filmlerde ve buna benzer durumlarda benim aklıma gelen ötekileştirme mekanizması oluyor. Nasıl öteki olunuyor? Kime göre öteki? Aydınlanma ile birlikte üretilen ikili karşıtlıklar veya kavram çiftlerinin tanımlamalarını çok daha ayrıntılı ve dikkatli bir şekilde yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu noktadan sonra biraz kimlikler üzerine düşünebiliriz. Örneğin modern ve geleneksel kavramlarını karşıt olarak kullanmak kesinlikle yeterli değil. “Ne tür kimlikler ortaya çıkabilir?” diye düşündüğümüzde *Bulutları Beklerken* filminde ortaya çıkan etnik ve dini kimlikler, diğer yandan da toplumsal kimlikler var. Farklı sınıflardan gelen insanlar bir şekilde öteki yaratmaya çalışıyorlar.

Ötekileştirme mekanizması sadece etnisite üzerinden değildir. Birçok boyutu vardır ve bu boyutlar birbirine karşı da olabilirler. Sınıfsal ya da toplumsal ayrım etnik ayrım dönüşebilir. Bu yüzden her zaman ayrımları etnik düzeyde görmek ve anlamak doğru olmayabilir. Ötekileştirme üzerinden *The Inner Tour* filmine bakarsak İsrail ve Filistinliler (yani etnik öteki olmak), kadın erkek, yaşlı genç ayrımları var. Zengin bir tüccar ve bir intifada savaşçısı da filmde önemli bir karşıtlık. Bunlar gözden kaçırılmaması gereken kimlik üzerine nüanslar. İsrail dışında yaşayan Filistinli ve İsrail içinde yaşayan Filistinli aynı düşünceleri paylaşmıyorlar. O yüzden, bu kimliklerin üzerine gidersek bu tip nüansları yakalamak zorundayız. *Bulutları Beklerken* filminde beni etkileyen farklı toprakta aynı olma boyutu. Ayşe (ya da Eleni)nin ailesi, elli sene evvel mübadele sırasında başka bir toprağa, Yunanistan’a geçiyor. Film çok beğenmeme rağmen küçük bir eksiklik görüyorum. Farklı bir toprağa, yani Yunanistan’a giden insanların acıları gös-

terilmiyor. O farklı toprakta, bu insanların kendilerini yerli halka aynı olduklarını gösterme çabasını da göz ardı ediliyor. Sadece aynı toprakta farklı olmak değil, farklı toprakta kendini aynı gösterme çabası var ve bu çaba gerçekten uzun zaman sürdü. Bu insanlar orada yıllarca kabul edilmedi. Ancak yetmişli seksenli yıllardan sonra kabul edilmeye başladılar. Ve romanın – çünkü bir roman üzerinden çekilmiş bu film- bu dönemi konu alıyor alması hiç tesadüf değil. Bu noktada yaşadığım bir olayı anlatmak istiyorum. Dün Kızılay'a kan vermeye gittim. Elime cevaplamam gereken sorulardan oluşan bir liste verdiler. Sorulardan bir tanesi gerçekten çok çarpıcıydı ve bunu ötekileştirme açısından çok önemli buluyorum. “Son zamanlarda para karşılığı birisiyle ya da yabancı uyruklu biriyle seviştiniz mi?” Derin bir yorum yapmak istemiyorum ama bu iki şeyin aynı cümlede kullanılması bana çok çarpıcı geldi. Sonradan ben “Evet” dediğim için, -çünkü yabancı uyrukluyum- bunu açıklamak zorunda kaldım. Kan verebilmek için adam benden bir imza istedi orada.

Arzu Öztürkmen: Ben de belki söyleyeceklerimi iki üç boyutta söyleyebilirim. Herhalde hepimizinkinde otobiyografik bir boyut olacak. Aynı toprakta öteki olmak deyince benim aklıma üç şey geliyor. Birincisi bu konunun romantize edilmesi, yani nostaljik boyutu. Bunu zaman zaman dile getiriyoruz. Bu kadar filmin, bu kadar kitabın bu dönemde yayınlanması, yapılması tesadüf değil. “Dostlar bir araya geldi; ne güzel hep birlikte kardeşliğimizi kutluyoruz.” gibi romantik ya da nostaljik diye niteleyebileceğimiz bir politika. Vangelis gibi ben de bunun farkındalığının önemli olduğunu düşünüyorum. *Bulutlar Beklerken* filmi için çok taraflıyım. Çünkü bu filmin çekildiği Tirebolu annemin doğduğu ve çocukluğumdan beri sürekli gittiğim bir yer. Etnografik bilgisine sahibim ve onun için etnografik bir kritiğim var. Vangelis’in söylediğine bu noktada katılıyorum. O sürecin anlatılarını çok dinledim. Yerinden olma travmasının ayrı bir hikâyesi var. Bugün Tirebolu'nun ayrı bir hikâyesini yazıyorsak, o travmatik tarihi artık yok sayarak yazamıyoruz. Bunun da adına ‘çok yerli etnografi’ diyoruz. İyi bir etnografik araş-

tırma yapmak istiyorsak yerelliğe bakarken o yerelliğin uzantılarını ve o uzantıların da tarihselliklerini görmemiz gerekiyor. Bu boyutlar çok önemli ve bu nostaljinin bizi aslında bir tür pozitif ayrımcılığa götürebileceğini zaman zaman düşünüyorum.

Bazen Vangelis'ten dinliyorum, örneğin taksiye bindiğinde, Yunan asıllı olduğunu anlar anlamaz dostluk üzerine konuşmalar yapıyor. Ben de Atina'da taksiye bindiğimde, Türk olduğumu duyunca "komşu" olmaktan bahsediliyor. Bu bir taraftan iyi, insanı onayan bir şey ama diğer taraftan da ötekiliği vurgulayan bir tavır.

Ben Notre Dame de Sion'da okudum. Sınıfımda birçok Rum, Ermeni ve Musevi arkadaşım vardı. Onlardan birisi evime geldiğinde annem arkadaşlarımı iyi hissettirmek için "Aa benim de Beyrut'ta çok iyi Ermeni dostlarım vardı." derdi. Bu esasında karşıdakine ötekiliğini hatırlatmak, ayna tutmak olarak yaşanıyor. Bunu fark ederdim ve bocalardım, arada kalırdım. Üzülürdüm, utanırdım. Annem iyi bir şey yapmak istiyor aslında ama tuhaf bir şey yapmış da oluyor. Dolayısıyla bu farkındalıkları konuşmak, bunların altını çizmek çok önemli diye düşünüyorum.

İkincisi Şerif Mardin hocamız geçenlerde Boğaziçi Üniversitesi'nde mahalle baskısı üstüne, her zamanki gibi hepimizde değişik düşünceleri tetikleyen bir konuşma yaptı. Orada yabancı bakıştan, yani yanındakine bakmaktan ve bakıldığının sürekli hissedildiği bir ortamda var olmanın bahsetti. Türkiye'nin böyle bir toplum olduğunu söyledi. Bir taraftan devlet bize bakıyor, bir taraftan komşumuz evimize kim girip çıkıyor diye bakıyor. Bir taraftan süsleniyoruz, düğüne gidiyoruz ama orada herkes ne giydi diye bakıyoruz. Dolayısıyla bakılan bir toplumun içinde var olduğumuz zaman bunun kendini sürekli mukayese etme hali getirdiğini düşündüm. Bu bağlamda, bakma hali bir tür kendinden memnun olmama hali, sanki bir yoksunluk hali gibi.

Bunun özünde bir tür kardeşlik rekabeti olduğunu düşünüyorum. Rekabetin özü aslında anne sevgisi, ailenin size sunduğu bütün olanaklar, konfor, ama her şeyin ötesinde aşk. Yani aşk ve onaylanma. Paylaşılan bir şey bu ve

bu paylaşılan şeyde hep yanınızdakine bakarsınız. Küçük çocukları takip ederseniz, “Yanımdakine ne kadar yemek kondu? Annesi ona ne yapıyor?” diye sürekli etrafı takip ederler. Kardeşler arasındaki rekabetin idaresi bir annenin çok temel bir görevi. Bazı anneler bunda başarılı olurlar. Kardeşler düşse kalka, birbiriyle itişe kakışa, sonuçta birbirlerini oldukları gibi kabul ederek büyürler.

Tarihsel olarak düşündüğümüzde ise iyi devlet yönetiminin yanında bir de kötü devlet yönetimi vardır. Bunların birçoğunda belli krizler patlak veriyor, darbeler oluyor. Bu bağlamda mesela İttihat ve Terakki dönemine baktığımızda lisede modernleşmemizin çok önemli bir aktörü olarak öğreniyoruz onları. Ama ben şimdi o kadar da iyi bir dönem olarak göremiyorum. 19. Yüzyılın dinamiklerini çok da iyi idare edemediklerini düşünüyorum. Dolayısıyla bu özümüzde olan birlikte büyüme ve kardeşlik doğasından gelen rekabetle ilgili bir şey. Bunun idare edilmesi ise politik bir mevzu ve bunun için hem bireysel, hem toplumsal olarak devletin mekanizmaları içinde çözüm üretici olmak gerekiyor. Bir arada büyümek ötekiliğin mekanizmalarıyla da alakalı. Özellikle kötü idarelerden sonra Rum, Türk, Ermeni, Kürt diye bölündüyseniz, bu farklılıkların artık iyice kristalleştiğini hissediyorsunuz. Bunları bir sonraki neslin nasıl aşacağını ya da nasıl aşacağımızı düşünüyoruz. Ben mesala Dame de Sion’da aynı sınıfta gayrimüslim arkadaşlarla birlikte büyümenin tansiyonlarını yaşayarak öğrendim. Tansiyonun çözümlerini tam olarak bulamamış da olsam, bunun müthiş bir farkındalık ve insani değer kazanımı açısından çok önemli olduğunu düşünüyorum. Yani ötekiyle bir arada büyümeyi küçük yaştan itibaren yapmayı becerebiliyorsak, bunu ille etnik bağlamda düşünmemize gerek yok, saygıyı öğreniyoruz. Bu duygusal yönetimle de alakalı bir şey. Bunun idaresini yapmak çok önemli. Erken yaştan itibaren ne kadar karşılıklı iletişim ve karşılıklı tanışıklık olursa o kadar iyi.

Birkaç sene evvel Beyrut’ta bir konferansta bulunuyordum. Tam 24 Nisan günü bir kampüsteydim. Oradaki Ermeni öğrenciler de soykırım üzerine bir gösteri, bir plan yapıyorlardı. O arada onları görünce yaklaştım ve “İstan-

bul'dan geliyorum ve biliyor musunuz biz de bir konferans yapıyoruz?" dedim. İstanbul'dan geliyorum deyince tuhaf bir şey söyleyeceğim zannettiler. Sonra birkaç sene evvelki tarih konferansını, oraya Richard Hovennisian'ın geldiğini söyleyince beş dakika kadar konuştuk. Ama çok tedirgin bir konuşmaydı. Yanımdaki öğretim üyesi arkadaşım ömürlerinde ilk defa Türkiye'den bir Türkle konuştuklarını söyledi. Bunda da bir tuhafılık var. Bu gidiş gelişlerin, temasların büyük önemi var. Oradan çıkacak farklı enerjiler de olabilir ama biraz da elimizi taşın altına koymamız gerekiyor.

Bu filmler bağlamında bir de nostaljiye dikkat çekmek istiyorum. Filmlerin bilgi taşımak gibi bir işlevi de oldu. Bir araştırmaya göre pek çok öğrenci tarihsel bilgisini en çok Hollywood'un tarihsel filmleri üzerinden ediniyor. Bu noktada bizim izleyici olarak dikkatli olmamız lazım. Bir film seyrediyoruz ve o film tarihsel bir dönemi bir tahayyülle, bir anlatıyla bize aksettiriyor. Sanatsal olarak beğenmek zorunda değiliz. *Bulutları Beklerken* filmi yapıldığı için çok mutluyum. Tirebolu'da zorunlu göçü için içine katan filmler yapılsın. Ama sanatsal olarak beğenmek zorunda değilim. Dolayısıyla, bu filmler şu anda neredeyse bir dokümanter işlevi görüyorlar. Ama dokümanter işlevinin içinde sinema sanatının sanatsal iletişimini göz ardı ediyoruz. Bir de genel bir değerlendirme yapılacaksa, bu filmlerle ilgili bunun iki boyutu olduğunu düşünüyorum. Birincisi bilgilendirme ve etnografik aktarım boyutu. Bu bağlamda daha çok film yapılsın istiyorum. Diğeri de sanatsal kalibre boyutu. O noktada da daha iyi filmler yapılsın istiyorum.

A rdaşes Margosyan: Başımdan geçen bir örnekle başlamak istiyorum. Taksiye bindiğimde mutlaka şoförlerle konuşurum. Şivesinden Malatya'lı olduğunu anladım. "Malatyalı mısınız?" diye sordum. "Evet" dedi ve konuşmaya başladı. Benim Ermeni olduğumu anladığını sanmıyorum ama Türk olmadığımı olduğumu anladığımı sanıyorum. Malatya'nın ne kadar demokratik bir şehir olduğunu, çok açık fikirli insanlar olduğunu, orada Ermenilerle bü-

yüdüğünü söyledi. “Ama Malatya’da da Zirve olayı² oldu. Nasıl bir iş bu?” dedim. “Sorma abi, bizde de böyle kötüler çıkıyor arada bir.” dedi. “Ama Malatyalılar da tepki göstermedi olaya.” dedim. “Evet” dedi. Biraz önce söylediğini kendisi yalanlamış oldu. Bu halktan bir insan ve bir örnek. Ben filmler konusunda fazla konuşmak istemiyorum ama bu tür filmlerin yapılmasını Arzu Hanımın dediği gibi son derece önemli buluyorum. Sanatsal açıdan hatalar olabilir. Bunlar kişisel değerlendirmelerdir. Ama bir farkındalık yaratması açısından bu filmlerin seçilmesi bence de önemli. Kendi kişisel örneklerimiz de vardır. Mesela Filistinlilerin İsrail’e gidip kendi topraklarını turist olarak görmeleri gibi bir örnek ben de yaşamışım.

Ben Diyarbakırlıyım. Ortaokul sıralarında Suriye’ye göçmüş olan yaşlı bir Ermeni, son demlerini yaşadığını düşünerek köyünü görmek istemişti ve Diyarbakır’a gelmişti. Bir minibüsle köyümüze gittik. Muhtar köyü gezdirmeye başladı. Muhtar da eski bir köylü geldi diye çok sevindi. Gezerken bir toprağın üzerine geldik. Suriye’den gelen yaşlı adam kulağıma eğildi ve “Burası sizin tarlanızdı.” dedi. Tabi o tarla 1915’ten sonra bir daha gidenlerin geri gelmeyeceği şekilde terk edilmişti. Hatta annesi babama köye gitmesini yasaklamıştı. Gidecek olursa köylüler kötü davranabilirler, hatta öldürebilirler korkusuyla yemin verdirmişti bir daha köye gitmemesi için. Ama bu yemin tabi torunu için geçerli değildi ve ben gidebilmişim. İşte bu aynı toprakta öteki olmaktadır.

Bana kalırsa öteki kavramının son derece derin, tarihsel boyutları var. Eğer siyasal kimlikler üzerinden bakacak olursak bunun psikolojik, sosyal boyutları da var. Arzu Hanım’a bir açıdan katılmıyorum. Birlikte aynı sıraları paylaşmak, birlikte yaşanmışlıklar tabi ki katkıda bulunabilir ama bunun tersi örnekler de var. Çünkü birlikte yaşamının hangi ideolojik veya eğitsel boyuta yaşandığı da önemlidir. Yıllar önce Siirt’in bir köyünde Ermeniler ve

² 18 Nisan 2007 tarihinde Malatya’da Hristiyanlıkla ilgili kitaplar basan Zirve Yayınevi’ne yapılan saldırı sonucu 4 kişi katledildi.

Kürtler birlikte yaşıyorlardı. Ama Ermenilerin toprağına koyunlarını salarak, ekinleri harap etmeyi de bilebiliyorlardı. Hâlbuki o çocuklar birlikte büyümüşlerdi. Burada farklı bir takım işleyişlerin de önemli olduğunu görmemiz gerekiyor. Bir diğ erinin haklarını ihlal etmeden birlikte yaşamayı küçük yaşlarda öğretmenin son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Komşunun tarlasını, ekinlerini yakmak veya başka kötülükler yapmak gibi ötekine yönelik kötü yaklaşımların eğitimlerle de önlenbilmesi mümkün tabi.

Kendi deneyimlerim üzerinden konuşursam daha çok tarihsel ve siyasal ağırlığı olan ve siyasal bir geçmişe dayanan öteki kavramı etrafında olacak. Mesela çocukluğumuzda, Diyarbakır'da biz hep ötekiydik. Buradaki öteki damdan düşmüş bir ötekilik değil. Bir toplumda, aynı toprak üzerinde bir farklılık olması gerekiyor. Farklılık aynı zamanda azlıkla da ilgili. Yani çoğunluk ve azınlık ilişkisi iktidar ilişkisiyle ilgilidir. Diyarbakır gibi bir yerde Hıristiyan bir kimlikle yaşamanın böyle bir özelliğı söz konusuydu. Mesela adınız farklı olduğı için veya Hıristiyan olduğunuz için okulda dayak yersiniz. Bir oyun sırasında size farklı bir şekilde kızılabilir. Bu anlamda kendinizi gizlemek zorunda hissedebilirsiniz. Ama okulda ne kadar gizlenebilirsiniz ki? Sonuçta arkadaşlarınız sizi tanımaktadır. Dolayısıyla bu durum okulda bir taciz olarak yansır. Sonra sokakta bir taciz olarak yansır. Örneğ in Müslüman arkadaşlarımız bazen birlikte oynadığımız halde bizi yakalayıp haça tükürmemiz için bizi zorlardı. Çocukluktan itibaren öteki olduğunu her an hissederek büyüdük... Ya da adı Ani olan bir kız, öğretmen kendisine adının anlamını sorduğunda bunun bir Ermeni adı olduğunu söylemektense "Hocam ben aniden doğmuşum adı mı Ani koymuşlar." demişti. Bu tür şeylere mahal verilmesi o öğretmenin de belli ki eğitimi, bilgisiyle ve bu topraklarda yaşayan insanların neler duydukları, neler hissettiklerini bilmiyor olmasıyla ilgili.

Daha sonra ben İstanbul'a geldim ve adı Surp Haç Tbrebank Ermeni Ruhban Okulu olan bir okula yazıldım. Diyarbakır'da ailemizle mektuplaşacağımız zaman onlara

zarfa okulun adını tam olarak yazmamalarını söylemişlerdi. Onun yerine okulun baş harflerini, yani SHTERO diye yazıyorduk. Postacılar bu şifreyi biliyorlardı ve mektuplarımız okula geliyordu. Ama zarfların üzerinde hiçbir zaman Ermeni Ruhban Okulu açık olarak yazılmıyordu. Bu bize belki de içkin olarak öğretilmişti. Sonra okulu bitiriyorsunuz ve bir gün yedek subay okuluna gidiyorsunuz. Her hafta karargâh bölüğüne çağrılıyorsunuz. Aynı sorular soruluyor: Adınız, soyadınız, ana adınız, baba adınız, nereden geldiğiniz. Biz 1979'da bölükte gayr-ı Müslim olan iki Ermeni, bir Musevi üç kişiydik. Üç kişi her hafta bölüğe çağrılıyor ve bunlar soruluyor. En sonunda asteğmenlerden biri özür diledi, "Ya kusura bakma bunu bize sordurmak ihtiyacı duyuyorlar ama ben isteyerek yapmıyorum." dedi. Daha sonra üsteğmen çağırdı. O günü hiç unutamıyorum çünkü "Nerelisiniz?" diye sordu. "Diyarbakırlıyım." "Peki, babanız nereli?" "Babam da Diyarbakırlı.". "Peki, babanızın babası? Yani siz nereden geldiniz?" diye bir diyalog yaşandı aramızda. Herhalde bizim bir yerden gelmemizi istiyordu. O gün "Biz kaç bin yıldır buradayız. Acaba siz nereden geldiniz?" diye sormamak için kendimi zor tuttum. Tabi bunlar bize öteki olmayı hep hatırlatan kötü örnekler.

Yıllar sonra evleniyorsunuz, ben bir Müslüman'la evlendim. Ailem bana karşı çıktı. Sonra çocuğumuz oldu ve bir süre sonra ailem durumu kabullendi. Başka sebeplerden dolayı ayrıldık. Çocuğu üç yaşından sonra yuvaya verdim. Aynı zamanda halasıyla birlikte büyüyordu oğlum. Halasına hep "Horkur" derdi, Ermenice hala demektir. Bir defasında yuvadan halası aldı. Akşam gittiğimde kız kardeşim "Yuvada benim için halam dedi, 'horkurum' demedi." dedi. Çok şaşırılmıştık. Çünkü hala sözcüğü çocuğun dağarcığında yoktu. Ama o gün hala demesi gerektiğini biliyordu.

Daha sonra büyüdü; okula yazdırmak gerekiyordu. Normalde gidersiniz bir okula çocuğunuzu kaydettirirsiniz. Hayır, öyle olmamalıydı. Önce muhtardan bir kâğıt alacaksınız. Sonra muhtarın verdiği kâğıdı kabul etmeyeceklerdi ve karakola gidecektiniz. Karakol muhtarın mührünün

doğru olduğunu, muhtarın imzasını onaylayacaktı. Ondan sonra onu alıp, Şişhane'deki Musevi Lisesine gidecektiniz. Çünkü oraya da bir komisyon kuruluyordu. Bu komisyon ilköğretim müfettişlerinden oluşuyordu. Onlar bütün belgeleri gözden geçirecekler, sizin çocuğunuzun aslında Ermeni olduğunu onaylayacaklar ve ondan sonra hangi okula yazdırmak istiyorsanız o okula bir kayıt belgesi vereceklerdi. O belgeyle götürüp çocuğunuzu kaydettireceksiniz. Bu uygulamanın aslında Ermeni okullarına Ermeni olmayan birilerinin kaydedilmesini engellemek için yapıldığı söyleniyor. Bildiğim kadarıyla karakol kısmı haricinde hala devam eden bir uygulama. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Aynı toprakta ötekilerin neler yaşadıklarına örnek vermek istedim.

Tabi okullarda başka sıkıntılar da var. Örneğin devlet aynı sınıfa 55 – 60 kişiyi sokabilir ama siz bir öteki okuluysanız sizi koruması gerekir. Çünkü eğer metrekareniz uygun değilse bu kadar küçük sınıflara yirmiden fazla öğrenci koymamalısınız. Kendisinin aslında resmi okullarda uygulamadığı standart yönergesini size uygulatır. Çünkü bu okulları özel okul statüsüne koymuştur. Özel okullar da kâr amaçlı olabilir. Dolayısıyla patronlar vatandaşları sömürüyordur. Aynı sınıfa çok öğrenci alıp çok para kazanabilirler. Olmaya ki azınlık okulları da aynı şeyi yapsınlar. Bu anlamda kontenjan sorunları çıkar. Tabi müdür başyardımcılığı ve kültür dersi öğretmenliklerinin de ancak Türk kökenli insanlar tarafından yapılabileceğine hükmedilir. Bunlar bizlerin bu topraklarda neler yaşadığına örnektir. Ama bu sadece ulusal azınlıklar ile sınırlı bir şey değil. İşin başka boyutları da var. Ötekilerin de ötekileri olabiliyor.

Mesela Diyarbakır'daki Ermeniler veya Süryaniler'in de ötekileri vardı. Bizim için de Kürtler ötekiydi. Biz azınlıktık, onlar çoğunlukta ama onlar da bizim için ötekiydi. Öteki kavramının sınıfsal boyutu ile ilgili de bir örnek vermek istiyorum. Biz Ermeni çocuklarının çok sık olamamakla birlikte bir eğlencesi vardı. Diyarbakır'da çok kar yağar. Bu karda bir kuyu açarsanız, içini de suyla sıvarsanız beton gibi bir şey olur. Üstüne bir kapak yaparsınız,

sonra da gider çarşıdan bir Kürt hamalı getirirsiniz “Evden bir şey taşıtacağım.” diye. Öyle bir geçirirsiniz o dar sokaktan, kuyunun kapağına basar ve içine düşer. Siz de yukarıdan bu adamcağızı kartopuna tutarsınız. Yani orada o Kürt hamal aslında evinize her gün çarşıdan yoğurt getiren insandır ama çocukların dünyasında bir ötekidir de aynı zamanda. Ötekilerin ötekisine bir örnek daha vermek istiyorum. Mesela bizim bir Fatma Bibimiz vardı. Bu Fatma Bibi aslında 1915’te evli bir kadındı. Ama şu veya bu şekilde başka bir kimliğe bürünmüş ve bir şeyhin karısı olmuştu. Fatma Bibi sonradan tesadüfen bulunmuş bir akrabamızdı. Gerçek adı Anna’ydı. Tabi bizim akrabamız olduğu için sık sık bizim eve gelirdi. Bizim evde namaz kılandı. Biz de seyrederdik. Bizimle tek farkı o seccadede namaz kılandı; bizimkiler de kilisede aynı şekilde eğilir yeri öperlerdi. Her ne kadar kendisi evimizi baba ocağı gibi görse de bizim için bir ötekiydi. Diyarbakır’da çok uzun boylu olduğu için “Erganohannes”, yani uzun Ohannes dediğimiz biri vardı. Onun kardeşi de Müslümanlaşmış ve ötekileşmişti. Aynı resim karesinden kendi kardeşlerinin resmini oyup çıkarmışlardı.

Bir örnek de dayımdan vermek istiyorum. Dayım Amerika’ya yerleşti. İngilizce bilmediği gibi araba sürmesini de bilmediği için orada bir hapis hayatı yaşıyordu. Evden ancak birileri onu getirip götürürse çıkabiliyordu. En fazla kendi evinin etrafında bir tur atabiliyordu. Ona İstanbul’a geldiğinde Amerika’yı sordum. Dedi ki “Bu siyahlar var ya bu siyahlar, Amerika’yı batırdılar.” Kendisi bir beyaz olarak siyahları ötekileştirmişti. Ama olaylar farklı gelişti. Yengem bir ameliyattan dolayı kör oldu ve hafızasını yitirdi. Yıllarca yatalak kaldı. Dayım ona bakmak zorunda kaldı. Bu arada Amerikan hükümeti bir hemşire gönderdi onlara. Fakat bu hemşireler genellikle farklı kimlikten insanlardı. Mesela bir tanesi Ermeni, biri siyahmış, biri İspanyolmuş. Son gelişinde tekrar sordum: “Dayı nasıl bu Amerika? Siyahlar nasıl?” diye. Bu pratik tecrübeden sonra fikrini değiştirmişti. “Bu siyahlar var ya bu siyahlar, içlerinde iyileri vardır.” dedi. 1946 yılında Ermenistan kapılarını Ermenilere açtığında, dünyanın dört bir yanından

Ermeniler anayurt olarak belledikleri Ermenistan'a gitmek istedi. Gittiler de fakat orada kabullenilmediler. Onlara "ahpar", yani kardeş dendi. Aynı toprakta öteki olmanın çözülmesi gereken bir sorun olduğunu, öteki kavramının sadece yukarıdan oluşturulmuş bir kavram olmadığını, insanların toplumsal, günlük hayatta, Arzu Hanımın dediği gibi kardeşliğe kadar giden psikolojik boyutları olduğunu görmemiz gerekiyor. Ben bunun insan olma süreci olduğunu düşünüyorum. İnsan olma sürecin olgunlaştığı ölçüde bu sorunun da çözüme doğru gideceğini, bunun için hayalci olmamak gerektiğini, bugün de Türkiye'de hala çok ciddi öteki sorunlarının yaşandığını görmemiz gerekiyor. Biraz gözümüzü çevirip doğuya baktığımızda, başka bir film seyretmeye gerek yok bence.

Vangelis Kechriotis: İsrail-Filistin üzerine olan *The Inner Tour*’la ilgili bir şey eklemek istiyorum. Filmin bir sahnesinde turist grubu bir kibbutz³ varıyor. Oradaki müzede İsraililerin geldikleri dönemden resimler duruyor. Yaşlı rehberleri müzede Filistinlileri gezdirirken sürekli Arapları kötülererek ezberlenmiş hikâyeler anlatıyor. Bu Filistinliler otobüse bindikten sonra kendi aralarında "Vay canına! Nasıl tarif ediyor bizim atalarımızı? Hep kötü olan bizimkiler, iyi olan onlar." diye konuşuyorlar. Filmin bu sahnesi bana bir tecrübemi hatırlattı.

İstanbul'a sekiz sene evvel geldim. O zaman Türkçe bilmiyordum. İstanbul'da geçirdiğim ilk 23 Nisan Bayramında televizyonda *Kurtuluş* (Ziya Öztan, 1996) gösterilmişti. Türkçesini anlamıyordum ama Yunan bayrağı taşıyan bir birliğin düşman olarak gösterilmesin beni paniğe sürükledi. Benim hayatımda, filmlerde düşman ya Türk olurdu, ya da Alman. II. Dünya Savaşı'nda işgal altında kalan Yunanistan'da Alman birlikler katliam yapardı ve iyi Yunan gerillalar onlara karşı savaş verirdi. Almanlar tanklar üstünde, zırhlı bir şekilde gelirler, zavallı Yunan gerilla ise sadece küçük tüfeklerle onlara karşı mücadele vermeye çalışırdı. Aynı şeyi *Kurtuluş* filminde seyrettim. Fakat bu

³ İsrail'de kolektif işletilen büyük çiftlikler.

defa kötü insanlar tanklar değil arabalar üstünde gelen Yunanlılardı. Almanlar geldiğinde çalan tehlikeyi simgeleyen müziğin aynısı Yunanlılar geldiğinde çalıyordu. Gerçekten şaşırdım. Yunanların bu şekilde gösterilebileceğini hiç düşünmemiştim. Benim yaşadığım küçük travma ya da sarsıntıyı bütün Yunanlıların hissetmesi için filmi Yunanistan'a götürmem gerektiğini düşündüm. Sonra da "Tamam, ben bunu yaşadım ve bir şekilde üzerinde düşünebiliyorum, bunu detaylandırabiliyorum.

Buradan hareketle bir adım daha atabiliyorum. Acaba aynı şeyi herkes yapabiliyor mu?" diye düşündüm. Bunun için eğitim gerekiyor veya sadece iyi niyet. Çünkü eğitim hiçbir zaman tek başına yetmiyor. Toplumda eğitim çok önemli; paylaşmak ya da ötekini anlamak da her zaman önemli. Fakat benim korkum eğitimsiz insanların yaptıklarından değil, daha çok eğitilmiş insanların yaptıklarından. Çünkü eğitim misyonuyla beraber, çeşitli toplumsal vizyonlar taşıyan insanlar aşırı ötekileştirme ve yabancılaştırma yapabiliyorlar. O yüzden eğitimsiz insanlara çok da haksızlık etmememiz gerektiğini düşünüyorum.

Son olarak da Türk-Yunan dostluğuna pek inanmadığımı söylemek istiyorum. İstanbul'a geldiğimden beri, Yunan olduğumu söyleyince ilk aşamada çok olumlu tepkiler alıyordum. "Aa ne güzel! Biz dostuz. Hiçbir zaman düşman olmamalıydık. Bunlar hep siyasetçilerin suçu." İlk dönemlerde hoşuma gidiyordu tabi ki, bir şekilde kabul ediliyordum. Türkçe bile konuşamıyorken kabullenilmek ve takdir edilmek çok hoştu. Fakat sonradan fark ettim ki aslında sağlıklı bir durum değil bu. Çünkü eğer sürekli dostluktan bahsetme ihtiyacı hissediyorsanız bu, ortada öyle bir dostluk olmadığı anlamına gelir. Kötü ve travmatik tecrübeler bastırılarak bir dostluk ortaya çıkarmaya çalıştığınız anlamına gelir. Hiç kimse İtalyan-Yunan dostluğundan bahsetme ihtiyacını hissetmiyor mesela. Çünkü orada başka bir şeyi kapatmak ihtiyacını da hissetmiyor hiç kimse. Benim istediğim, ileride dostluktan bahsetme ihtiyacı hissetmemek. Böylece çok önemli bir amaca ulaşmış olacağız.

Arzu Öztürkmen: Ben hem eğitimlisinden, hem eğitimsizinden korkuyorum. Böyle bir ayrım yapamaya-

çağım. Ardaşes'i ve Vangelis'i dinlerken aklıma ilk önce dil meselesi geldi. Çocuğun sansürü öğrenmesi, yani "horkur" yerine "hala" demeyi içselleştirmesi bana oldukça vahim görünüyor. Kendi ülkemin çocuğunun kendi anadilinden utanması, kendine özsansür uygulaması çok çarpıcı. Ben de Ermeni arkadaşlarımla büyürken, "mama" kelimesini ilk duyduğumda yadırgadığımı, "Niye öyle diyorsun?" dediğimi hatırlıyorum. Bugün benzer deneyimi Kürtçeyle yaşıyoruz. Yunancayla müzik aracılığıyla biraz barıştık. Ermenicede *Sarı Gelin*'de takıldık çıkamıyoruz. Fakat Doğu Türkülerini içselleştirmemize rağmen, Kürtçe okunduğunda tepki veriyoruz. Bu dile tahammül konusunda çok açığımız olduğunu düşünüyorum. Fransızca, Japonca, Çince öğreniyoruz ama kendi ülkemizin içinde konuşulan dillere tahammülümüz yok. Çok dillilik, bir yüzyıl evvel burada olan bir şeydi. Genel olarak tahammül önemli bir kavram ama dile tahammülün ayrı ve çok önemli bir boyutu var. Çünkü sansürün ilk etabı dil seviyesinde gerçekleşiyor. Dili sansürlediğimiz zaman esasında özümüzü de sansürlemiş oluyoruz.

Ötekilik konuşulurken aslında Türkiye'de Türk olmanın da kendi kendini ötekileştirdiğini düşünüyorum. "Yabancılar ve biz", "biz ve Avrupa" şeklinde hep bir mukayese içinde yaşadığımız için, kendi ülkemizde kendimizden memnun olamıyoruz. Bunun tezahürleri zaman zaman mi zahta kendini gösterir. Bir de "Nerelisiniz?" sorusu çok önemli. Bir dönem öğrencilerim etnografik araştırmalar için nikâh dairelerinde araştırma yaptılar, değişik nikâhları takip ettiler. Bir tanesi sunumunda "Hocam ben yabancıların nikâhına bakmak istiyorum. Çünkü başka bir prosedür varmış." dedi. Kadıköy Evlendirme Dairesi'nde sanırım Musevi bir ailenin düğününe denk gelmiş ve oradaki kadınlar şapkalar takıyormuş, çok şık giyinmişler, siyah tülleri varmış, kostümlerden etkilenmiş. Sunumun tamamını "yabancıların düğünü" kavramı üzerinden yapıyordu. Ben "Niye yabancı?" sorusunu sorana kadar öyle bir terimin tuhaflığının farkında değildi. Bugün Türk-Yunan dostluğundan konuşuyorsak, burada bir problem olduğu kesin. Ama yine de bir aşama kaydettiğimizi düşünüyorum.

Bugün bu mevzuların konuşuluyor olması bile yirmi otuz yıl evveline nazaran bir aşama diye düşünüyorum. Bir yirmi yıl sonrası için daha da umutluyum. O zaman Ardaşes'in oğlunun "horkur" diyebilmesini, onun hafızasındaki hatıranın daha farklı bir dile dönüşebileceğini umuyorum, ummak istiyorum. Toplumsal farkındalıkları bazen on yıllarla, otuz yıllarla yaşıyoruz. Herkes derdini, öfkesini tam dile getiremeyebilir ve daha anlatacak çok hikâyemiz olabilir. Ama bu ortam çok kıymetli; bunu çoğaltıp bu sesi duymak çok önemli diye düşünüyorum.

Vangelis Kechriotis: Gerçekten çok önemli bir nokta bu. Ben Atina'da doğdum büyüdüm. Bu yüzden ancak tatil için bir adaya gittiğimizde farklı şive konuşanlarla karşılaşırđım. Sonra da askerlik yıllarımda taşradan gelen arkadaşlar ve onların kullandığı Yunanca'yla karşılaştım. Orada bazı arkadaşlarla konuşurduk. "Bak bu insanlar nasıl konuşuyor Yunancayı?" diye tepkiler olurdu. Bu bana çok tuhaf geliyordu. Onlar doğduğı yerde öyle alışmışlar, öyle konuşuyorlar. Onların şivesini siz niye değiştirmek istiyorsunuz? Sonra da Türkiye'ye geldiğimde benzer sorunlar yaşadım, yaşıyorum. Türkçe konuşuyorum ama hiçbir zaman şivesiz Türkçe konuşamayacağım. Bu da tahammül dâhilinde bir şey. Çünkü duyduğum kadarıyla İstanbul'da bir zamanlar Rumlar da Ermeniler de şiveli Türkçe konuşuyordu. O dönemin toplumu buna tahammül edebiliyordu. Sanki bugün -sadece Türkiye'den bahsetmiyorum- birçok yerde böyle bir tahammül yok. Ya da yeni yeni kırılmaya başlıyor böyle katı bir tavır. Bu sadece etnik ayrımlarla ilgili de değil, farklı coğrafyalardan gelen insanların kullandığı dil ve buna karşı gösterilen tepki ya da tahammülle ilgili. Bu açıdan bir arada yaşamak ve ötekileştirmemek bence çok önemli bir nokta.

Ardaşes Margosyan: Karışık evliliklerle ilgili kendi örneğimden yola çıkarak şunu söyleyebilirim: benim baldızım kendi kocasına benim Ermeni olduğumu söylememişti, gizliyordu. Ama gelin görün ki bir gün anlaşıldığında adam "Ben Ermenileri severim. Niye benden gizlediniz?" diye kızdı. Siyasal iktidarın yaklaşımları, ders kitap-

larında günlük ideoloji üretme mekanizmalarının okullara kadar inmesinin sonucu bu: Bir kimliğin küfüre dönüşmesi. Bu yüzden biz aynı zamanda “Estağfurullah” olmuşuzdur. Bir arkadaşımız bir gün ıssız bir yerde arabasına aldığı işçiyle konuşurken “Nerelisin?” diye konuşmaya başlamışlar. Kendisinin Ermeni olduğunu söylediğinde adamın cevabı “Estağfurullah.” olmuş. Bu çok yaşanan bir şeydir. Bu homojenlik baskısıdır. Örneğin adı Manayır olan bir arkadaşımız askerde çavuşun adını yanlışlıkla Mehmet Ali Nail olarak okumasından sonra bütün askerliğini Mehmet Ali olarak bitirmiştir. Aslında adı Manayır da değil, Manuel. Ama yanlış yazılmış. Bu da çok sık olur. Nüfus kâğıtlarımızda hepimizin ismi acayip şekillerde yazılmıştır. Ama aynı Mehmet Ali Nail bir gün, çocuğuna nüfus kâğıdı çıkarmaya gittiğinde nüfus memuru kendisine “Afedersiniz, siz yabancı mısınız?” diye sorduğunda “Siz burada İngilizlere, Fransızlara kimlik kâğıdı mı veriyorsunuz?” demiştir. Tabi bu, o memurun eğitimine ne kadar katkıda bulunmuştur bilemiyorum.

Ötekinin ötekileştirilmesine iç eleştiriye de yapmamız gerekiyor. Bazı örnekleri verdim ama bir tanesini unuttum. Kuzey Anadolu’da yaşayan Ermenice konuşan ve zaman zaman ‘elekçi’ olarak adlandırılan bazı Ermenilere “Poşa” denir. Bu poşalar için de “Poşan paşa çıllar”, yani “Poşa paşa olmaz.” diye bir deyim vardır. Yani öteki kavramının çok farklı tezahürleri vardır. Esas olan iktidar sahiplerinin ötekileştirmesidir ama eğitilmiş ötekileştiricilere eğitimsizleri ihmal etmemek kaydıyla bence çok daha fazla önem vermek gerekiyor. Çünkü bu dünyayı ne yazık ki bizim gibi mühendisler, avukatlar bu hale getirdi. Bence bu dünyadan şikâyetçiyssek, eğitimlilerden esas olarak şikâyetçi olmamız gerekiyor.

Aylin Vartanyan: Dil konusu olsun, ötekinin ötekileştirilmesi konusu olsun bunların hepsini kapsayan bir deneyimim var. Ben de evin içinde Ermeni, evin dışında Türk olarak büyütüldüm. Ermeniliğim kapalı bir ortama sıkışmıştı, Ermeni okuluna gittim. Ermeniliğimi ancak o şekilde yaşadım. Yirmi bir yaşına kadar da benim için Ermenilik evdeki bir deneyimdi. Sonra Amerika’ya okumaya

gittim. Gittiğim üniversitede Ermeni kulübüne gittim. Seneler boyunca burada kimliğimi ve dilimi saklayarak büyütüldüğüm, özellikle de Asala⁴ yıllarında okula utanarak gittiğim için Ermeniliğimi ortaya çıkarmadığımı düşünüyordum. Ermeni kulübüne gitmek benim için enteresan bir deneyimdi ve ilk defa Ermeni olduğumu rahat rahat söyleyebilecektim. Kulüpte bana sorulan ilk soru “Neredensin?” oldu. Türkiye’den olduğumu söyleyince anında ötekileştirildim ve “Asimile olmuşsundur. Yeteri kadar Ermeni değilsindir, Türkleşmişsindir.” diye bir tepki geldi. “Siz Ermenice biliyor musunuz?” diye sorduğumda anlaşıldı ki hiç birisi Ermenice bilmiyordu, konuşmuyordu. Sonra ben gururla “Ben Türkiye’de Ermeni okuluna gittim. Okuma yazma biliyorum ve konuşuyorum. Siz ne kadar biliyorsunuz? Kim daha Ermeni?” dedim. O andan itibaren arkadaşımız Arus Yumul⁵’un Ermenilik konusunda çok kullandığı ve çok hoşuma giden “Arafta olmak” deyimini anladım. Ne tam Ermenisiniz, ne tam Türksünüz. Fakat arafta olmak o günden itibaren benim için hep bir artı oldu. Çünkü bu durum bana değişik bir bakış açısı verdi. Bana her ortama başka bir açıyla bakabilmeyi, izlemeyi ve tanıklık etmeyi sağladı. Filmler de o açıdan çok önemli. Çünkü tanıklık ederken yorum yapmıyorsunuz. Tanıklık ederken sadece izliyorsunuz ve farkındalık insana çok şey katıyor. Hayatta hiçbir zaman görmediğiniz, göremeyeceğiniz durumlara tanıklık ediyorsunuz. Müdahale etmeden, yorum yapmadan seyretmek... Bunu çok az yapabiliyoruz aslında. Filmler onun için çok önemli.

Dinleyici Soruları

Ekonomik sınıf anlamında varoşlardan gelmiş birisiyim. Babam işçi. Orada bir lisede okudum. Ermeni ya

⁴ 1970-80’li yıllarda eylemleriyle tanınmış “Ermenistan’ın özgürlüğü için gizli Ermeni ordusu” anlamına gelen “Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia”nın kısaltılmışı olan terör örgütü.

⁵ Bilgi Üniversitesi sosyoloji bölüm başkanıdır.

da Rum arkadaşlarım yoktu ama Kürt, Alevi arkadaşlarım vardı. Kendi dillerini konuşabiliyorlardı. Ama bize öyle bir eğitim veriliyordu ki biz onları garipsiyorduk. İyi ki böyle bir deneyim yaşamışım ama keşke o zamanlar daha farklı fikirlere sahip olsaydım. Mesela onlar bir şiiri Kürtçeye çevirdiklerinde yadırgıyordum. Hâlbuki ne kadar güzel bir şey. Ama bize öyle şeyler öğretiliyordu ki... O varoşlarda bir tane kütüphane yoktu. Bir tane doğru dürüst öğretmen bile göndermiyorlardı. Liseden mezun olan bir insan milliyetçi oluyor bir şekilde. Ben de buraya gelmeseydim belki ben de öyle olacaktım. Bir şekilde buralara gelebildim ama birçok arkadaşım orada kaldı ve hala o şekilde yaşıyor. Çoğu işçi olarak çalışmaya başladı. En büyük dertleri bir şekilde karınlarını doyurmak. Farklı şeyleri göremiyorlar. Burada konuşmak da güzel ama keşke oralara da farklı bakış açıları gidebilse. İnsanlar farklı yaklaşımlar görebilseler keşke ama göremiyorlar maalesef.

Aylin Vartanyan: Müfredatla da ilgili sorunlar var. Biz de Barış Eğitimi Merkezi olarak küçük adımlarla bir şeyler yapmaya çalışıyoruz ama çok uzun süre çabalamayı gerektiren bir süreç diye düşünüyorum.

Azru Öztürkmen: Bunları konuşmaya başlamak önemli bir adım. Peki, bu paneli televizyonda canlı yayınlasak ne olur, bilmiyorum. Benim adım sayfalara geçer; anneannem telefon eder, “Aman kızım” der; bir dolu şey olabilir. Dolayısıyla hala şiddetin içinde konuşmaya çalışıyoruz ve herhalde yapacağımız ilk şey şiddeti kontrol etme politikaları üzerinde daha hassas olmak ve bunun için bir şeyler yapmaya çalışmak. Bu özel deneyimler ve kapasitemiz arasında bir dinamik var. Ardaşes’in kendi deneyimi var, Aylin’in kendi deneyimi var, benim ayrı deneyimim var. Birey olarak bu deneyimlerle hedeflediğimiz kitleler arasında bir sosyal sorumluluk kurmaya çalışıyoruz. Esasında Barış Eğitimi Merkezi programının bir amacı da bu: Taşın altına elini koymak. Örneğin bugün ötekilikten bahsettik ama türban meselesinden hiç bahsetmedik. Yaptığımız müthiş bir ötekileştirme de kadınların türban üze-

rinden ötekileştirilmesidir. Esasında ötekileştirmenin sonu yok. Sürekli böyle bir potansiyelimiz var ve bunun içinde yaşıyoruz. Ama bunun şiddet boyutu da var ve bu görünlüğün, bu tartışmaları yapmanın şiddet şemsiyesi altında olma hali de var. Bu konuda hepimizin bireysel, sosyal sorumluluğu var.

Geçen sene bir sözlü tarih grubu toplantısı için Diyarbakır'a gittik. Orada benim folklor çalışmalarımı bilen birisi dedi ki "Hocam bu Diyarbakır folklorunu çok yozlaştırdılar. Otantik oyunları alıp sahneye koyuyorlar, bozuyorlar." Ben de "İkisi ayrı şeyler. Otantik yerinde kıymetli. Otantik ortamının içinde başka bir anlama sahip ama birisi de onu sahneye taşıyıp bir sanat ürünü halinde getiriyorsa o da başka bir formdur. İkisi niye yan yana durmasın? Birinin öbürüne bir kötülüğü yok." dedim. "Siz Türkler," dedi "bizim Diyarbakır oyunlarını aldınız, bir güzel Türk halk oyunları olarak yıllarca oynadınız, dejenere ettiniz oyunlarımızı. Zılgıt mılgıt söylüyorsunuz ama oyunlar Türkler tarafından oynandı ve Türk Halk oyunları çerçevesinde değerlendirildi." Ben bütün halk oyunları kariyerimi Diyarbakır ekip başlığı üstünden yapmıştım. Artık çok geç diye düşündüm. Çünkü maalesef ben bunu bedenselleştirdim. Artık otuz yıllık kariyerim içinde bedenime giren halk oyunlarını geri çıkartamayacağım. İzzet Altınmeşe'nin, İbrahim Tatlıses'in türkülerini seviyorum ve söyleyeceğim. Ama bu süreç içinde bu da oluverdi ve bir tarihsel içselleşme olarak yaşandı.

Bir de benzer bir şekilde geçen seneki Psikoloji Konferansı'nda Fatih Akın'ı burada misafir ettik. Canlı terapi gibi bir Alman psikanalist onun filmleri üzerinden analiz yaptı. Almancı olmak, ötekileştirmek deneyiminin onda tetiklediği gözlemciliği, o gözlemciliğin içindeki ironiyi anlattı ve bunu bir cemaat halinde oluşun -cemaati de kardeşler grubu olarak tanımladı- getirdiği sonuç olarak yorumladı. Çünkü büyük kardeşler, küçük kardeşlere bakıyor. Üstlerinde anne-baba yok. Onlar çalışıyorlar işçi olarak. Fatih Akın "Ben dört beş yaşımdan itibaren ne kadar vurdulu kırdılı, karate, kanlı bıçaklı şey varsa izledim. Ağabeylerim seyrettikleri için ben de bunları seyrederek büyüdüm. Ama

küçük yaştan itibaren sinemayla bireysel bir ilişki kurdum.” dedi. Sonra son söz olarak da şunu söyledi ki beni çok etkiledi: “Ben Türkiye’de filmlerimin sevilmesinden, kabullenilmesinden ve takdir görmesinden çok memnun oluyorum. Ama annemin nesline, bana gösterilen saygının gösterilmesini çok isterdim.” Onun farkındalığı içinde bunu söyledi. Bu aslında çok düşündürücü bir şey çünkü biz kendi insanımızı bile ötekileştirip Almanca yaptık.

Vangelis Kechriotis: Yaptığınız yorum benim çok hoşuma gitti. Burada kimliklerden ve ötekilerden bahsettik. Son zamanlarda Türkiye’de bir kimlik tartışması sürüp gidiyor. Bu tartışmaların içinde özellikle bazı kimlikler ön plana çıkıyor. Bunlar genellikle etnik azınlıkların kimlikleri oluyor ve bu durum bazen yanlış yorumlara ya da yanlış düşüncelere yol açıyor. Geçen sene böyle bir panele Rober Oktar diye Ermeni bir arkadaşımız katılmıştı. O anlattı. Parlamentoda vakıflarla ilgili veya benzer bir konuda bir parlamenter şöyle söylemiş: “Bunca fakir insan varken, Ahmet, Mehmet varken, biz şimdi Agop’u mu konuşacağız?” Eğer demografik açıdan bakarsak yetmiş bin Ermeni yada elli bin Museviden bahsetmek yetmiş milyonluk bir toplum içinde belki de marjinal kalabiliyor. Belki de bazıları bu kimlikleri başka kimliklere karşı tutmak istiyor olabilirler. Kürt meselesi, başörtüsü meselesi, Alevilik meselesi varken dinsel ya da etnik azınlıklara ne kadar önem vermemiz gerektiği sorulabilir. Benim görüşüm bu konuda, bütün bunları karşı karşıya koymak yerine yan yana tutmamız gerektiği. Rakamlar ne kadar küçük görünüyorsa da bütün bu konular genel bir zihniyeti gösteriyor. Beraber çözülmüyorsa, tek tek herhangi bir mesele çözülmez. Dini azınlıkları toplumsal ya da sınıfsal sorunlara karşı koz olarak göstermek bence çok büyük bir hata ve bunu demagoji olarak görüyorum.

Benim vurgulamak istediğim sınıf sorunundan ziyade oralara tek gidenin devlet olması ve devletin de milliyetçi öğretisi. Asıl değinmek istediğim işin müfredat kısmı. Çünkü hocalarım bana müfredatı öğretti. Ora-

dakiler bir tek o bilgileri ediniyorlar ve onlar da milliyetçiydi bilgiler.

Arzu Öztürkmen: Ama müfredat bazen ters teper. Özellikle milli bayramlarla ilgili bir araştırma yaparken bu durum özellikle ortaya çıkmıştı. Bizim milli bayram kutlamalarımızın yabancılaştırıcı bir hali var. Aynı milliyetçi bilgileri tekrar tekrar ilkokuldan başlar lise sona kadar dinlersin. Lise sona geldiğinde artık öyle yabancılaşırsın ki “Bunun neresi milliyetçi?” sorusu akla gelir. Bizim neslimiz sol kültürün içinde, sol kültürü izleyerek büyüdü. Şimdi öyle bir ortam yok. 1980 sonrası solun başı kesildi. Solun bütün sorunsalları, parametreleri, düşünme biçimleri değişik değişik alanlarda transferler yaşıyor. Kendi öğrencilerime baktığımda kimliği kültür olarak anlatmak daha yaygın, daha görünür, daha hakim bir yaklaşım olduğunu görüyorum. Oysa solun sorunsallaştırdığı sınıf meselesi ve bunun sosyal boyutları çok önemlidir. Bir süredir unuttuğumuz bu kavramları tekrar düşünmeye başlamamız gerektiğini düşünüyorum. Partimiz yok, derneğimiz yok ama bu teoriler hala duruyorlar. Biraz okuyup biraz daha hatırlamamız lazım.

Boğaziçi Üniversitesi’ne baktığımız zaman Türkiye’nin birçok yerine göre bazı tartışmaları burada daha rahat yürütebiliyoruz. Ama şu an kampüste birçok başörtülü arkadaşımızın olmasına, Kürtçe dil çalışmaları yapılmasına, azınlık diye tabir edilen insanların olmasına, sosyoloji derslerinde resmi söyleme karşı çok ciddi eleştirel teoriler okutuluyor olmasına rağmen kampüs içerisinde yapılan eylemler, faaliyetler ya da daha öğrenci merkezli entelektüel çalışmalar fazla teşvik edilmiyor. Hatta öğrenciler de çok fazla bunların içerisinde yer almıyorlar. Gördüğüm kadarıyla Türkiye’de de Anadolu’da da aynı şeyler yaşanıyor. Örneğin Kürt olmak, Ermeni olmak bizim çok kültürlü Anadolu yapımızın içerisinde bir renk olarak algılandığı zaman tercih ediliyor. Çünkü diğer türlü belki şiddete maruz kalacağımızı bildiğimiz için birlikte olmak bizi her za-

man rahatsız ediyor. Sanırım böyle bir çekince herkes-te mevcut.

Aylin Vartanyan: Ulusal müfredattan da bahsettik. Korku maalesef eğitimimizin çok büyük bir parçası. O korkulardan arınmak da belki iki sene, üç sene değil daha fazla sürüyor.

Hafta başlarında İstiklal Marşı'yla ve her gün Andımız'daki cümlelerle militarize olan insanlar aynı zamanda Hrant Dink eyleminde büyük bir kalabalık oluşturabiliyor. İkilemi çok fazla yaşıyoruz. Yani Hrant Dink eylemine katılıp mücadele birlikte verilmeli diye düşünen ailenin çocuğu ertesi gün sabah okulda militarist bir şeyler okuyor olması çok korkunç ikilemlere maruz kaldığımızın göstergesi. Üçüncü alanlar pek yaratılamıyor. O arada bir çizgi var ve orası geçilemiyor bir türlü.

Arzu Öztürkmen: Bu öğrenci görünürlüğü yeni ama katılım, gözlem ve şizofrenik halimiz konusunda belki bir şeyler demek lazım. Yirmili yaşlarda işletme okuyordum. Lisede iyi bir matematik öğretmenim vardı, onun bana öğrettiği matematikle İşletme bölümünü bitirdim ve iş hayatına karşı müthiş bir yabancılaşma yaşayarak okudum. Nasıl mezun oldum hala bilmiyorum. Yirmili yaşlar gözlemcilik, aktivistlik yaşları; insanların akla kararı seçtikleri, ak ya da kara oldukları zamanlar. Bununla ilgili halk türküleri var: Otuzuna gelince fikirlerini önüne koyarsın, tefekkür edersin. Kırkına gelince isyan edersin. El-lisinde oturursun köşende. Altmışında "Bana bir kahve ver." dersin. Birey olarak bunu tecrübe ettiğimiz de kendi ritmi var. Onun için yirmili yaşlarda bu kampüse bakmakla, kırklı yaşlarda bu kampüse bakmak arasında bir fark oluyor. Boğaziçi Üniversitesi olarak genelde şöhretimiz siyasi kutuplaşmanın olmadığı kampüs olarak inşa olmuştur. Herhangi bir siyasallaşma olduysa da daha çok sol hâkimiyeti içinde olmuştur. 1980 öncesinde yabancı dil hâkimiyeti olmayan öğrenci bu kampüse giremiyordu. O da belli bir profil yaratıyordu. Dil barajı kalkınca yüzde dörde girmek gerekiyordu üniversite imtihanlarında. O

zaman da bizim öğrenci profilimizde büyük bir değişim oldu. Çeşitlilikle birlikte tabi farklı siyasetler de kampüsün içine girdi. Bu yeni bir deneyim. Daha aktivist bir ses çıkmaya başladı.

A rdaşes Margosyan: Ben bunun Türkiye'deki genel gelişmelerden bağımsız olduğunu düşünmüyorum. Boğaziçi Üniversitesi veya eski adıyla Robert Kolej ayrı bir yeri olmakla birlikte ülkedeki gelişmelere paralel bir eylemlilik göstermiştir. Bence bugün de bunun devamıdır. 1960'lı yılların sonu ve '70'lerde ODTÜ işgal edilirken burası işgal edilmiyordu ama burada da bir takım eylemler yapılıyordu. Bugün Türkiye'de diğer üniversitelerde bir şeyler var. Türkiye'deki genel siyasal değişimin ürünü bu faaliyetler. Öğrenci profili muhakkak değişmiştir. 800 öğrenciden kapasitenin 11-12 bin öğrenciye çıktığı bir üniversitede çok değişik toplumsal kesimlerden gelen bir öğrenci kitlesinin farklı eğilimleri olması da doğaldır. Ama eğer gelenek devam edecek olursa Boğaziçi Üniversitesi Türkiye'deki diğer üniversitelere nazaran daha az eylemlilik gösterecektir.

Ardaşes Margosyan Kimdir?

Aras yayıncılığın sahibi ve yöneticisi olan Ardaşes Margosyan aynı zamanda çevirmenlik de yapmaktadır.

Arzu Öztürkmen Kimdir?

Arzu Öztürkmen 1965 yılında Beyrut'ta doğdu. Orta öğrenimini Notre Dame de Sion Lisesi'nde, yüksek öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi İşletme Bölümü'nde tamamladı. Yüksek Lisansını Indiana Üniversitesi Folklor Enstitüsü'nde yapan Arzu Öztürkmen, Pennsylvania Üniversitesi Folklor Bölümünden Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik başlıklı teziyle doktorasını aldı. 1994 yılından bu yana Boğaziçi Üniversitesi Tarih bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmakta.

Aylin Vartanyan Kimdir?

Aylin Vartanyan İstanbul'da doğdu. Lise öğrenimini Avusturya Lisesi'nde tamamladı. Lisans eğitimini New York'ta Barnard College'da aldıktan sonra, Yüksek Lisansını Columbia Üniversitesi'nde Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı. 1994-2007 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Hazırlık Birimi'nde görev aldı. 2007 yılından itibaren Batı Dilleri ve Edebiyatları bölümünde Expository Writing dersini vermeye başladı. 2005 yılından beri Boğaziçi Üniversitesi Barış Eğitimi Uygulamaları ve Araştırmaları Merkezi'nde çalışıyor.

Vangelis Kechriotis Kimdir?

1969 Atina doğumlu olan Kechriotis, 1992 yılında Atina Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Yüksek Lisansını Essex Üniversitesi'nde yaptı. Doktora derecesini İzmir Rumları üzerine yazdığı teziyle Atina Üniversitesi'nde aldı. 2003 yılından beri Boğaziçi Üniversitesi Tarih bölümünde Avrupa tarihi, Balkan tarihi konularında dersler veriyor.